

прикметник “юридичний” (*акт – act.*) походить від слова “justulia”, що означає “справедливість”.

Коло юридичних явищ є доволі обсяжним: правові закони, правові процедури, права держави, права угоди, правовий звичай тощо. Всі ці явища підтверджують статус правового явища або юридичного, якщо вони утримують у собі ідею формально-змістовної справедливості, відповідають принципів формальної рівності. На відміну від цих явищ, а низка інших, їх антиподів: неправий закон, неправий акт, неправова процедура, неправова держава, неправова угода, неправий звичай тощо – вони нічого спільного з юридичними явищами, по суті, не мають, бо всі вони руйнують право як таке, тобто заперечують ідею справедливості, принцип формальної рівності у свободі. Це свавільні явища, породжені силою, вольовим актом, тобто застосуванням сили як права, а не навпаки – права як сили.

Відомо, наприклад, що правова держава – це держава, де панує верховенство не просто закону (бо це можливо і в тоталітарній державі, там це верховенство забезпечено поліцейсько-мілітарним чинником), а правового закону, тобто закону, нормативного акта, який має своїм змістом ідею справедливості, свободи, формальної рівності, тобто відображає сутнісні ознаки права як такого. Якщо в державі законодавче поле є правовим, то від законів нема потреби “втікати у тінь”, або ще кудись, нехтувати їх, не виконувати. Люди, як правило, будуть приймати ці нормативні акти як писані для них, як “свої”, такі, що відображають їх потреби та інтереси. Як наслідок – у суспільстві буде спостерігатися правозаконність, тобто стан здійснення правового порядку. Якби нормативність, а не верховенство принципу формальної рівності у свободі та справедливості, була сутнісною ознакою правової держави, то Україну вже давно можна було б вважати правовою державою, бо стільки нормативності, закладеної в акти і кодекси як у нас, не багато ще в кого можна відшукати. Але Україна не є ніякої правовою державою, незважаючи на велетенський масив нормативності. Змістова якість цієї нормативності часто дуже сумнівна, тобто неправова. Наприклад, “свій” Закон України “Про судочинство” вписаний так, що ніяк пересічному громадянину реалізувати своє конституційне право на звернення до суду практично неможливо. Загальновідомо, що теперішнє українське подпозаконне законодавство в значній мірі перетворилося на гальмівний чинник розвитку підприємництва в нашому суспільстві. Подібні приклади можна продовжувати, хоча вище вже було переконливо доведено, що до юридичної природи нормативного акта нормативність нічого додати не може.

Легістське, тобто законодавче праворозуміння в нашому суспільстві має доволі міцні позиції, але з виникненням нових засад суспільного життя, розпочато десять років тому демократизацією його лезізм стає несумісним. Сучасна людина вже не хоче користуватися просто законом для реалізації своїх прав, вона хоче мати правовий акт, а не просто нормативний. Тобто їй потрібна не просто форма, вона хоче змістовної в правовому сенсі форми. Нормативні акти, автором яких є держава, мають бути пронизані ідеєю шани до громадянина, справедливого ставлення до нього – принцип гуманізму повинен пронизувати

всю сферу законодавчої діяльності в сучасній Україні. Якщо так станеться, то це буде свідченням того, що легістське праворозуміння разом із тоталітарними реаліями відійшло в минуле, бо жодної ідеї людини, гуманного ставлення до неї, принципу справедливої формальної рівності в ньому відшукати не можна – вони потлинені нормою та нормативністю. І, звичайно, державу, де нормативність вище від людини і гуманного ставлення до неї з боку держави, мислити правовою нема жодних підстав.

Список використаних джерел

1. Конституційне право України (за ред. Ф. В. Погорілка). – К., 1999.
2. Див: Чистое учение о праве Ганса Кельзена. – Вып. 1. – М., ИНИОН АН СССР, 1987.
3. Див.: Рене Давид. Каммила Жоффе – Спинози. Основные правовые системы современности. – М., 1999.
4. Дигести Юстиниана. – М., 1984.
5. Кишп Т. История источников римского права. – Спб., 1908.
6. Герсесянц В. С. Философия права. – М., 1998.
7. Герсесянц В. С. Общая теория права и государства. – М., 2001.

The summary

The philosophy – law ansise of normative – law act was made. It's proved, that the normative is not the basic feature of juridical nature; that feature's are the formal equatily, common justicl, and freedom princips.

Організаційно-правові засади формування Збройних Сил України в 1917-1920 рр.

М. Кравчук

Юридичний інститут, Тернопільська академія народного господарства

У період розбудови власної незалежної держави історичний досвід є надзвичайно актуальним і повчальним. Давним-давно стали аксіоматичними слова, що “історія вчителька життя”. Та на жаль українські державотворці, пам'ятаючи про забезпечення суверенітету країни, нехтували і нехтують історичним досвідом минулих поколінь, як стверджує народна мудрість, неодноразово “наступали на власні граблі”. Особливо це стосується такого важливого інституту як збройні сили. За період відродження України участь держави у будівництві національних Збройних Сил відбувається за залишковим принципом. Мізерне матеріальне забезпечення призводить до втрати професіоналізму сучасної Української армії. Сьогодні служба в Збройних Силах України стала не престижною від якої молодь призовного віку всіма зусиллями прагне відсторонитися. Все частіше про себе заявляють трагічні випадки (“броварський”, “ізраїльський”) пов'язані з низьким професіоналізмом та безпечністю особового складу армії. Ці факти є суворим застереженням, що

не допустима легковажність у відношенні до власних Збройних Сил.

Коли розглядаєш події минулого України, трагічні сторінки історії боротьби українців за волю, за державність, стає зрозумілим, що за сьогоднішніх мирних умов державотворчий процес потребує уточнення, вдумливого аналізу та вирішення багатьох проблем. Хоча в цілому до свід створення власної держави донедавна вважався негативним, проте слід відзначити й певні позитивні здобутки та розробки (за часів Центральної Ради, Директорії, Гетьманату, ЗУНР). Зокрема, багатомільйонна маса солдатів-українців, виступивши своєрідним катализатором, як загальнодержавного, так і національно-визвольних рухів, не тільки відновили свою державність, а допомогли й міжнародного визнання.

Армія Української Народної Республіки за Центральної Ради створювалась у період розвалу Російської імперії в 1917 р., коли в Україні особливого розмаху набрав визвольний рух. Україна була прифронтовою державою, і наростання революційної кризи відбувалося тут на ґрунті розортання національно-визвольної боротьби українського народу за відновлення своєї державності. Одним із основних факторів, що мав вирішальний вплив на успіх українського відродження, стала армія.

Тому, актуальною проблемою теперішнього часу залишається створення національної армії як гаранта та необхідного атрибуту незалежної держави. Процес будівництва Збройних Сил України нікого не може залишити байдужим. Від того, як швидко ми зуміємо створити власну Національну Армію, залежатиме благополуччя всього процесу державотворення, все майбутнє життя українського народу.

За словами Л. Полякова, директора військових програм УЦЕ ПІ ім. А. Разумкова, партії та блоки, незалежно від ідеології, єдині в тому, що Україні потрібна мобільна й професійна армія. На його думку, особливо варто виділити те, що практично всі політичні сили виступають за прискорення реформ, удосконалення і поліпшення соціального забезпечення військовослужбовців. Однак існує величезний розрив між тим, що декларують політичні сили, і реальним розумінням проблем армії в Україні. Досі ні в кого не сформований комплексний підхід до вирішення актуальних питань [1].

На нашу думку, для розв'язання цієї проблеми необхідно скористатися знаннями й мудрістю минулих поколінь, розумінням тисячолітнього історичного розвитку українського війська та суті процесів його відродження, що розгорнулись у наш час. Дуже важливим у дослідженні є виявлення закономірностей, характерних ознак, досвіду попередників, наших предків у ході створення власного війська, адже проблеми будівництва українського війська мають універсальний характер. І в цьому плані найбільш цінний і актуальний є досвід військового будівництва в Україні у період створення новітньої Української держави на початку ХХ ст.

За радянських часів усю, особливо військотоворчу діяльність Центральної Ради, Директорії замовчували або перекручували. Тому дуже важливим є об'єктивне висвітлення передумов створення та процесу будівництва Збройних Сил УНР на основі всебічного історико-правового аналізу, з позицій

нових підходів і сучасних вимог.

В історії України в 1917–1920 рр. простежуються 4 періоди розбудови збройних сил: Центральної Ради, Гетьманату П. П. Скоропадського, Директорії, Української Галицької Армії.

Українська Народна Республіка проіснувала недовго, але після неї залишилися повчальні уроки першопроходців, якими просто не маємо права нехтувати в часи напруженої і дуже непростой державотворчої роботи, яка ось уже одинадцятий рік триває на теренах нашої України. Саме тому багато науковців досліджують державотворчі процеси і законодавчу діяльність в Україні в період Центральної Ради та Директорії, або “першої” та “другої” УНР (як виділяють провідні вчені в цьому напрямку дослідницької роботи) [3: 10, 110], аналізують їх досвід.

Центральній Раді справді потрібна була така армія, на яку можна було б покластися у разі військової загрози та, на жаль, на початок вона в не повній мірі це усвідомила. Використовуючи широке піднесення національно-визвольного руху в армії і популярність серед українських солдатів ідеї формування національного війська, вона змушена була приступити до створення українських військових частин. Зокрема, 11 березня 1917 р. Українська Військова Рада прийняла постанову про створення з вільних людей “Охоженомонного полку” ім. Гетьмана Б. Хмельницького. А комітет, створений з метою організації цього полку, видав універсал, що закликав вступати всіх, хто вільний від військової служби, до “Охоженомонного полку” [4].

Розпочалася гарячкова праця Організаційного комітету. В середині березня його голова полковник М. Глиньський подав у штаб Київського військового округу проект організації полку з усіх родів зброї загальною чисельністю 5600 багнетів. Загін мав ділитися на 32 курені, два козачі кінних полки і дві кінні батареї у складі трьох саперних рот, однієї телеграфної і однієї понкиної.

Козачий полк ім. Гетьмана Б. Хмельницького був першою українською частиною, на котру могла вже опертися Центральна Рада, а головне – став прикладом для створення нових українських частин. Історія формування полку ім. Б. Хмельницького засвідчила, що його ініціатором виступила не найвпливовіша національна організація – Центральна Рада, а невелика група людей самостійницького напрямку на чолі з М. Міхновським.

Протягом березня–квітня 1917 р. Центральна Рада розгорнула активну діяльність із організації тилкових гарнізонів. Проте, організації армії постійно нашкоджувалася на перешкоди з боку урядових чиновників. Прикладом того може бути Богданівський полк. Як відомо, ще у травні 1917 р. частину полку було відправлено на фронт. Російська військова влада усунула з посади командира полку підполковника Ю. Капкана і призначила на цю посаду полковника Васильківського, який байдуже ставився до проблем полку. Внаслідок того особовий склад частини опинився у скрутному матеріальному становищі: без необхідної кількості обмундирования, взуття, військової амуніції [5]. Крім того, командування ізолювало “богданівців” від Центральної Ради. Солдати були

позбавлені можливості отримувати українські газети.

В кінці серпня й особливо у вересні діяли більші створені загонами Вільного козацтва. Це були військові формування на зразок міліцейських, які не втягувались у міждіятельну боротьбу й могли стати реальною збройною опорою Центральної Ради. Особливо цей рух поширився на землях, де населення міцно дотримувалося козацьких традицій і звичаїв. Звідси і розпочався рух з відновлення козацтва під назвою "Вільне козацтво", який зародився на Звенигородщині навесні 1917 р. і поширився на всю Україну [6: 470]. Вільне козацтво засновувалося за козацким звичаєм у вигляді територіальної самооборони з виборною старшиною, воно організовувало військові курси та піші й кінні добровільні загоны. У квітні 1917 р. відбувся І з'їзд козацтва, який обрав кошового отамана, селянина Семена Гризла. З 16 до 20 жовтня 1917 р. в Чигирині відбувся ІІ Всеукраїнський з'їзд Вільного козацтва, на якому обговорили і затвердили його Статут, обрали Генеральну Раду й отамана — П. Скоропадського. Відповідно до "власного Статуту [7: 2-7; 8: 37] до цієї організації приймалися всі громадяни УНР, не молодші 18 років, не позбавлені права за вчинені злочини (крім колишніх правників поліції). Всі члени козацьких громад поділялися на дійсних, почесних і співробітників. Статутом були встановлені права і обов'язки козаків. Крім прав брати участь в усіх заходах та бути обраним до керівних органів, вони мали такі основні обов'язки: виконувати усі постанови громади та положення статуту, не ганьбити честь козака, захищати Україну, просвіщати народ. Судівництво над козаками здійснювалося власною старшиною та обраними товаришами, а над старшиною — усією громадою" [9: 44; 10: 378-380].

Статут Вільного козацтва мав структуру локального нормативного акту громадсько-політичної організації з деякими положеннями військового статуту (взаємовідносини між козаками і старшиною, виконання обов'язків), але, в цілому, відіграв важливу роль у зміцненні дисципліни і правопорядку.

Таким чином можна стверджувати, що використовуючи народні традиції, стихійний рух національного відродження, український уряд за умови активного сприяння розвитку цієї організації міг би мати 20-30 тис. високо свідомих озброєних військовиків [11: 102-103]. Та, на жаль, пізно прозріла Центральної Рада [6: 471; 12: 105]. Реально до військ Центральної Ради приналежали лише козаки Києва та околиць. 20 грудня 1917 р. у Києві відбувся парад 16 куренів Київського Коша, чисельністю біля 1000 козаків [13: 372]. Більшість осередків не сформувалися до початку більшовицько-української війни, але згодом значна частина козаків, біля 20 тис., виступила проти Червоної Армії на чолі з Ю. Тютюнником [8: 40].

Вільне козацтво мало свій специфічний одяг і військову структуру з відповідним старшинством. Основу військових формувань становили: сотні, курені, полки. Відповідно до стародавніх традицій, були введени старшинські посади, такі як: сотник, курінний отаман, кошовий отаман, наказний отаман, а кожному з них допомагали осавули, писарі, судді та обози. Всі ці посади були виборними, що не завжди виправдано у війську. Служили одностроїм та відзнак

Вільне козацтво не мало, а використовувало стародавній козацький одяг — жупан, козацькі шаровари, черкеска, папка із шликком" [9: 46]. Це ще раз підтверджує, що Вільне козацтво було самобутньою військовою організацією з масовим виявом патріотизму, національної свідомості українців, в той час Центральної Рада через свою недалекотяжну політику у критичний момент захисту власної держави заціпилися без власного війська [13: 378].

Використати могутній потенціал цієї інституції Центральної Рада не змогла, і в січні 1918 р. Вільне козацтво було усунуто.

5 квітня 1918 р. після повернення Центральної Ради до Києва, уряд вдруге вчиняє помилку у відношенні до Вільного козацтва: під тиском німців він розпускає його збройні загоны [15: 83].

У жовтні полковник В. Павленко розпочав у Києві формування двох серйозних дивізій. Проте вони відразу ж були розформовані як "контрреволюційні" через побоювання, що їх можуть використати як засіб впливу на політику Центральної Ради. Така позиція Центральної Ради у військовому будівництві призвела до того, що на початок грудня 1917 р. Центральної Рада не мала в своєму розпорядженні ніякого війська. Отже, найсприятливіші умови для розбудови Української держави, створення основ організації військової системи української державності не використали через помилки, відсутність досвіду та державної волі.

Питання про чисельність Збройних Сил Центральної Ради дискусійне, але на підставі виявлених джерел можна сказати, що більшовицьких військ наприкінці 1917 р. було не більше 15 тис., а військ Центральної Ради — не більше 6 тис. осіб [16: 58].

Новою спробою УНР продовжити будівництво збройних сил стало прийняття 3 січня 1918 р. Центральною Радою Закону "Про утворення Українського Народного війська". Відповідно до цього закону українське військо створювали для захисту рідного краю від зовнішнього нападу. Спочатку набирали інструкторів, які формувалися у сотні, курені, полки, дивізії та корпуси, після чого вони повинні були проводити військову підготовку населення повіту, губернії. Служба в армії громадян була необов'язковою, тільки у випадку війни оголошували загальну мобілізацію для оборони держави. Закон визначав порядок набору військових інструкторів та їх правовий статус, було вказано, що інструкторів приймають на підставі договору вільного найму з оплатою і повним утриманням, а за виконання спеціальних зобов'язань передбачена додаткова плата. Визначили і кримінальну відповідальність за розірвання договору [17: 37].

Наступним кроком у правовому закріпленні будівництва Збройних Сил УНР було ухвалення Військовою Радою 25 березня 1918 р. законопроекту про політико-правове становище військових [9: 38]. Цей нормативний акт забороняв військовослужбовцям користуватися активним виборним правом; ходив до складу будь-яких організацій політичного характеру. Але військовослужбовці не позбавлялися пасивного політичного права. У §1 передбачалося, що вони могли обиратися в законодавчі органи держави на

рівні з іншими громадянами. Юрисдикція цього закону розповсюджувалась на військовослужбовців та вільнонайманих службовців Збройних Сил. Оже, в Армії УНР було вирішене питання деполітизації, департації. Завдяки правому регулюванню цього питання військовослужбовці мали бути виведені з-під впливу різних політичних сил, що було надзвичайно важливим в той час для утримання армії від політичної боротьби, як однієї із найважливіших ланок державного апарату. Ця проблема вважалась актуальною і сьогодні, при розбудові сучасної української державності.

У складних умовах війни 9 лютого 1918 р. в Брест-Литовському було підписано мирний договір УНР з блоком центральних держав [18: 212-213; 19: 31]. Протириччя і конфлікт Центральної Ради з керівництвом союзних військ через їх втручання у державні справи та непослідовна внутрішня політика, призвели до усунення Центральної Ради від влади [6: 485].

Незважаючи на всі помилки у галузі військової політики, що їх допустила Центральна Рада, слід визнати: її, усупереч внутрішнім та міжнародним труднощам вдалося відродити національні Збройні Сили нової доби.

Обраний 29 квітня Гетьманом Української Держави П. П. Скоропадський продовжив розпочату ще Центральною Радою організацію регулярної армії. Але за весь період його перебування при владі склад армії практично не виходив за рамки кадрів частин та з'єднань.

24 липня 1918р. Рада Міністрів ухвалила закон про загальний військовий обов'язок та затвердила план організації армії [10: 426], розроблений Генштабом.

Призов на дійсну військову службу мав здійснюватись двічі на рік – 15 листопада та 1 березня. Постачання коней для армії мало бути виконане 1 січня і 1 квітня. Тривалість дійсної військової служби була такою: у піхоті - 2 роки, у кінноті і артилерії – 3 роки, а на флоті - 4 роки. Служба у запасі тривала до 38 років, а в ополченні від 39 до 45 років. Загальна чисельність армії мала становити майже 310 тисяч військовиків, з них: 175 генералів; 14930 старшин; 2975 військових урядовців; 291221 підстаршин і козаків та 63 тисячі коней. На утримання Збройних Сил Гетьманату планувалось виділити 1 млрд. 254 млн. карбованців [8: 101-102].

Структура сухопутного війська – всім корпусів (I - Волинський, II - Подільський, III – Одеський, IV – Київський, V – Чернігівський, VI – Полтавський, VII - Харківський, VIII – Катеринославський) [21: 2]. Окрім восьми військових корпусів, Збройні Сили ще мали такі формування: Сердюцьку дивізію, 4-х кінні дивізії, окрему кримську бригаду, 3 окремі важкогарматні бригади, окрему кінну бригаду, 2 понтонних курені, 3 окремі важкогарматні бригади, окрему кінну бригаду, 2 понтонних курені, 3 повітряних інспектури, 2 інспектури повітроплавних батальйонів, ескадрилью бомбардувальників, летунську школу, 4 залізничних курені, 9 інспектур кінного ремонту, 8 ремонтних депо, 1 булавний кінний полк, 4 запасних кінних полки і 108 повітових комендатур [8: 102].

Крім того, восени повинні були відкритися Військова Академія, 4

Організаційно-правові засади формування Збройних Сил України в 1917-1920 рр.

військові бурси (тобто, у минулому, кадетські корпуси), 2 військові школи офіцерів для піхоти і по одній для кінноти, артилерії та технічної служби.

29 квітня 1918 року український прапор був піднятий на кораблях Чорноморського флоту, які базувались у Севастополі й входили до складу трьох бригад лінійних кораблів, бригади крейсерів, бригади гідрокрейсерів, дивізії міноносців. При гетьмані були також створені морська піхота – Корпус морської оборони побережжя Чорного моря (3 полки морської піхоти неповного складу) і військово-морська авіація Чорноморського флоту (20 гідроаеропланів) [2: 15-32].

У жовтні 1918 р. розпочато формування Особливого Корпусу, переважно з російських старшин, які залишилися в Україні і не хотіли служити в більшовицькій Росії. Уряд вирішив використати їхній антибільшовицький настрій та військовий досвід. Цей Корпус не входив до української армії і підлягав безпосередньо гетьманові. Розташований він був на українсько-російському кордоні між Путивлем і Сумами, в тих місцевостях, де не було Української армії [6: 504]. Особливий Корпус складався із двох дивізій по 4 полки і укомплектовувався виключно із росіян старшин та юнкерів, демобілізованих, негативно настроєних проти українців. Вояцтво Корпусу носило форму одягу старої російської царської армії. Командиром цієї дивізії був царський генерал Ериєстов. Формуванням даних структур гетьман звільняв територію України від ворожого їй елементу та використовував російський старшинський склад, у більшості своїй також ворожий, для оборони кордонів України від більшовиків [22: 25].

Взагалі, план розбудови Української Армії був серйозно відпрацьований і поступово втілювався в життя. Мобілізація, яка мала розпочатись в жовтні 1918 р., повинна була поставити до війська 85 тис. вояків, а на 1 березня 1919 р. – ще 79 тисяч [6: 503]. Але що стосується мобілізації, то потрібно зауважити, що гетьманський уряд підходив до неї обережно: були серйозні підстави побоюватись, що загальна мобілізація відповідного віку молоді може привести до армії пробільшовицьких настроєний контингент. Тому уряд старався відкласти комплектування військових частин до збільшення призовників, не заігнатованих більшовиками [6: 503].

До осені 1918 року вдалося сформувати тільки офіцерами та унтер-офіцерами кадри в корпусах, піхотних та кінних дивізіях, у командному складі яких було багато російських офіцерів старої армії. За період гетьманщини були реорганізовані Окрема Запорізька і "Сіра" дивізії, Окремий загін Січових стрільців і заново сформована Сердюцька дивізія (близько 5 тис. осіб). У листопаді чисельність армії Гетьмана доходила – разом з новосформованими кадрами – близько 65 тис. осіб [20: 43].

1 листопада 1918 р. у Львові була проголошена Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР), в яку вхопили території східної Галичини, Буковини. Її збройні сили – Українська Галицька Армія (УГА) – були створені як з уже існуючих частин – Легіону Українських Січових стрільців, так і з новостворених в листопаді-грудні того ж року. В основу її формування була покладена

система загального військового обов'язку [2: 32-34]. Перші частини й з'єднання створювали без будь-якого визначеного плану, окрім підрозділів регулярних військ у багатьох містах прифронтових областей селяни організовували партизанські загони. До кінця 1918 р. найбільш значимим бойовим з'єднанням була група (3-5 куренів піхоти). У січні 1919 р. армія була реорганізована в 3 корпуси по 4 бригади (4 курені піхоти кожна). Чисельність військ складала в листопаді 1918 року близько 25 тис. штиків і шабель при 40 гарматах, у січні 1919 р. – близько 70 тис. осіб при 60 гарматах.

Період УНР продовжився з 19 грудня 1918 р., коли Директорія вступила до Києва. Відразу відновили назву держави – Українська Народна Республіка, сформували уряд на чолі з В. Чехівським. Становище нової влади було дуже важким, оскільки Україну з усіх боків оточували вороги. Україна мала велику потребу в збройних силах.

З перших часів існування Директорії її Збройні Сили складались із значної кількості різних повстанських загонів, які формально підпорядковувались Головному отаману, і тому важливим в цей період було юридичне оформлення будівництва війська УНР.

Загальна кількість військ Директорії доходила до 150 тис. осіб, однак це були нашивдкуч сформовані загони, які так само швидко почали і розпадатись. Одним з причин стало те, що переважно частину цих повстанських загонів становило селянство, яке мріяло, швидко отримавши землю, господарювати на ній. Утримання 150-тисячної армії було також непосильним для Українського уряду. Всі ці причини довели до того, що в січні 1919 р. в армії залишилося не більше 50 тис. осіб особового складу.

Основне ядро її становили: Запорізький корпус (перейменованій на Окремю Запорізьку дивізію під командуванням генерала З. Натвіга), Корпус Січових Стрільців, дивізія сірокупанців, Чорноморський Кіш (корпус), багато малочисельних частин, для закінчення формування яких треба було ще немало часу, та дві Юнацькі школи [20: 50-51].

Але війна, яку загони Червоної армії знову розпочали наприкінці листопада – у грудні 1918 р., стала найголовнішою перешкодою у становленні УНР. Для вирішення проблеми нестачі збройних сил Директорія 27 листопада 1918 р. прийняла закон "Про мобілізацію". Однак через відсутність військової структури установ і засобів для її проведення мобілізації успіху не мала. Тому 13 січня 1919 р. був прийнятий ще один закон – "Про заклик військових до дійсної служби", який мав велике значення тому, що давав правову основу для мобілізації.

Планували створити численну армію із II корпусів. Її основою мали стати кадрові корпуси, які за рахунок мобілізації намічали привести до штатної кількості й після відповідного вишколу створити на їхній базі нову регулярну армію.

Крім юридичного закріплення мобілізації до Армії УНР, проводили інші різноманітні заходи. Насамперед було сформоване вище військово командування. Для перевірки надійності особового складу в армії провели

роботу щодо з'ясування ставлення посадових осіб до відродження УНР.

Основною, навколо якої формувалась армія УНР, були Січові Стрільці. Саме вони, відновивши своє формування ще в часи Гетьманату, розпочали інтенсивний вишкіл і реорганізацію багатотисячних загонів, груп повстанців, які відрізнялись за своїм складом. Тому більш-менш чітка структура була в Осадному корпусі, що створювався на базі найбільш дисциплінованого та структурно організованого загону Січових Стрільців, у Волинському та Подільському корпусах. Але це були винятки.

Тому з метою покращання організації структури військ, надання організованості будівництву Збройних Сил і вдосконалення управління військами на рівні фронтів 1 січня 1919 р. видано наказ № 22 [23: 5]. Цей наказ зобов'язував до повного підпорядкування всіх військових частин, розташованих на Волині і Поділлі, отаману Шаповалу, на Херсонщині – отаману Грекову, на Київщині – полковнику Коновальцю, на Лівобережжі – отаману Болбочану. Тепер всі частини в межах фронту підпорядковувались командуючому військами фронту. Вони не могли діяти без його дозволу. Це передбачало покращання порядку у військах та поліпшення їхнього реформування.

Наряду з юридичним оформленням штатно-організаційної структури війська УНР, командно-посадової системи (наказ № 22 від 1 січня 1919 р., наказ № 28 від 8 січня 1919 р.), надзвичайно важливим завданням було впровадити військові статутні норми функціонування Армії Директорії, оскільки армія повинна жити за своїми військовими законами.

З метою створення правової бази для будівництва Збройних Сил Директорії розробили і прийняли ще ряд статутів. Дисциплінарний статут, який визначав обов'язки вояків та сприяв зменшенню дисципліни і підвищенню відповідальності у військах; Муштровий статут (23 червня 1919 р.); Статут залогової служби (10 липня 1919 р.); Статут внутрішньої служби (30 липня 1919 р.). Ці документи відіграли важливу роль у розбудові збройних сил, оскільки затверджували юридичну основу Української Армії.

У липні 1919 р. відбулися певні зміни в структурі військового управління і зв'язку з об'єднанням Наддніпрянської Армії з УГА, хоча воно було формальним, кожна з армій продовжувала функціонувати за своїми законами, зберігаючи власну структуру і своє військово командування. Восени військова структура продовжувала вдосконалюватися, що мало сприяти її поліпшенню. Та листопадова поразка вимагала зв'язних і рішучих дій. Тому 14 лютого 1920 р. Рада Народних Міністрів УНР передала функції голови держави та головнокомандуючого військами України Симону Петлюрі, який уклав тасмну політичну конвенцію про співпрацю між УНР і Польщею й тасмну угоду про надання військової та економічної допомоги у спільній війні з радянською Росією.

Після об'єднання Армія УНР чисельністю біля 15 тис. осіб протягом деякого часу успішно вела військові дії, перебуваючи в оперативному підпорядкуванні у польського командування. Але Росія швидко нарощувала свої війська і в середині травня розпочала наступ. Обидві сторони були

втомленими, й, не бажаючи подальшого кровопролиття, 19 жовтня 1920 р. Польща і більшовицька Росія уклали перемир'я. Цим договором поляки зрадили УНР. Зазнавши поразки, українські війська 21 листопада 1920 р. відступили за польський кордон [20: 186]. Так було припинено існування УНР разом із її Збройними Силами.

Аналізуючи процес будівництва Армії УНР, варто підкреслити, що він поступово здійснювався на ґрунтовній правовій базі й виїшов з-під впливу романтично-революційного увлечення про роль війська. Це підтверджується прийняттям Закону "Про Українське військо", впровадженням Статуту Осібної Армії УНР, прийняттям Положення "Про політичне становище військовослужбовців". За Директорії була впроваджена також система основних військових статутів, які сприяли створенню дисциплінованої військової організації з усіма необхідними армійськими інститутами. Була значно вдосконалена система військового судівництва та мобілізації (Закони "Про надзвичайні військові суди", "Про мобілізацію", "Про заклик військових до дійсної служби"), затверджено розвиток структури війська, вищого військового управління. Велику увагу приділяли матеріально-технічному забезпеченню збройних сил. Важливим також стало визнання повстанців складовою частиною Армії, що давало змогу краще діяти спільно.

На різних етапах розбудови Української держави (Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, ЗУНР) будівництво Збройних Сил відбувалося майже одночасно. Спочатку вони створювалися надобровільній основі, безплатно, залежно від наявного контингенту і озброєння, а в подальшому доукомплектувалися шляхом мобілізаційного набору і формувалися відповідно до чітко розроблених організаційно-штатних структур.

Командний склад всіх українських державних утворень в загальному мав високий рівень професійної підготовки та значний досвід ведення бойових дій.

Переважаюча більшість керівного складу армії були за національністю українці. Вищі військові управлінські структури армії укомплектувалися, як правило, колишніми генералами Російської царської армії.

Загалом, всі українські військові формування відрізнялися високою тактичною підготовкою, маневреністю і вмінням командного складу управляти військами в різних видах бойових дій, застосовуючи всі роди військ.

Характерними недоліками у функціонуванні українських армій були: низький рівень матеріально-технічного забезпечення, відсутність в достатній кількості власних виробничих структур, підготовлених оперативних резервів; невисока мобілізаційна готовність тилкових підрозділів, незадовільне функціонування інтендантської і медичної служб. Широкого розповсюдження у військах набули місцевий сепаратизм, інтриганство, корупція, мародерство, що часто породжувало негативне ставлення в цілому до армії. У оперативній ланці управління були непоодинокі випадки непокорі.

Отже, при вирішенні проблем створення національної армії на сучасному етапі необхідно враховувати найважливіші уроки військового

будівництва Армії УНР. Історичний досвід України переконливо доводить, що існування будь-якої держави залежить від власних збройних сил. Адже без міцних босодатних збройних сил жодна країна не може гарантувати свого суверенітету, тим більше – проводити незалежну міжнародну політику, в якій усе ще вирішальну роль відіграє сила.

Список використаних джерел

1. Тернопіль і Тернопільщина. – № 5. – 18 лютого. – 2002.
2. Держбан А. И. Гражданская война в России. 1917–1922: Национальные армии. - М.: ООО "Издательство АСТ", 2000. - 48 с.
3. Копиленко О. Л., Копиленко М. Л. Держава і право України. 1917-1920: Навч. посібник. - К.: Либідь, 1997. – 208 с.
4. ЦДАВОУ. – Ф. 4100. – Оп. 1. – Спр. 27. – Арк. 20-22.
5. ЦДАВОУ. – Ф. 4100. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 41.
6. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2-х т. - Т. 2. Від середини XVII століття до 1923 року. - 2-е вид. - К.: Либідь, 1993. – 608 с.
7. ЦДАВОУ. - Ф. 1115. - Оп. 1. - Спр. 52. - Арк. 2-7.
8. Стефанів З. Українські Збройні Сили 1917-1923 рр. - СУВ, 1947 - 118 с.
9. Задунайський Б. Збройні сили УНР (1917-1920 рр.). - Донецьк, 1995 – 200 с.
10. Крип'якевич І. та ін. Історія Українського війська. – Львів: Світ. – 712 с.
11. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст.-К.: Либідь, 1993 - 288 с.
12. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К.: Український письменник. – 413.
13. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923. Т. 1. – 437 с.
14. ЦДАВОУ. - Ф. 811. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 10.
15. ЦДАВОУ. - Ф. 1076. - Оп. 1. - Спр. 12. - Арк. 83.
16. Кравчук М. В. Правові основи будівництва Національних Збройних Сил України в 1914-1993 рр.: Іст.-правове дослідження. – Ів.-Франківськ: "Плай", 1997. – 292 с.
17. Кравчук М. В. Правове регулювання будівництва Збройних Сил Центральної Ради //Нова політика. – № 4, 1997.
18. Ereignisse der Ukraine 1914-1922. – Philadelphia, 1967. Vol II. (текст самого договору на 212 – 221 стр.).
19. Тишчик Б. Й., Вівчаренко О. Українська Народна Республіка. – Коломия, 1994. – 62 с.
20. Уловиченко О. Україна у війні за державність Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921 рр. - К.: Україна, 1995. – 206 с.
21. ЦДАВОУ. - Ф. 1077. - Оп. 2. - Спр. 1. - Арк. 2.
22. Вислюцький І. Гетьман Павло Скоропадський. - Торонто. – : Вид-во "Українського робітника". – 40 с.
23. ЦДАВОУ. - Ф. 1078. - Оп. 1. - Спр. 58. - Арк. 5.